

ХРОНОТОП ЛІТЕРАТУРИ ЖАХІВ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ ВИМІР

У статті розглянуто проблему відтворення хронотопу в жанрі літератури жахів, що є одним із базових жанрово-композиційних ознак художнього твору. Виокремлено елементи хронотопного контексту та перекладацькі прийоми, якими користуються перекладачі в процесі відтворення хронотопного контексту в художньому творі.

Ключові слова: хронотоп, переклад, література жахів, топос замку, деталізація у пейзажних описах, локально-темпоральні маркери.

Будь-який художній твір володіє такою текстовою універсалією як хронотоп. Відношення часово-просторових зв'язків у жанрі літератури жахів відіграє надзвичайно важливу сюжетно-композиційну роль. По-перше, час і простір складають підмурівок тексту, а по-друге, саме вони слугують фундаментом для створення сюжету.

Хронотоп є однією з важливих текстових універсалій, а також жанрово-композиційних конститuentів твору, що вивчалися М. Бахтіним, З. Тураєвою, В. Кухаренкота ін. Родоначальником поняття «хронотоп» являється М. Бахтін. Як відомо, ідею хронотопа М. Бахтін перейняв з природознавства. В літературознавстві, лінгвістиці та перекладознавстві термін «хронотоп» наділений синтетичним та комплексним смислом, він означає часово-просторові зв'язки, що реалізуються в художньому тексті. Таке розуміння хронотопа базується на одному з постулатів філологічної науки, згідно з яким часово-просторова універсалія являє собою одну з категорій, що характеризують текст [1, с. 299].

У річищі сучасних філологічних розвідок, чільне місце посідає вивчення функціонування хронотопа як жанрово-композиційної складової твору, однак феномен хронотопа потребує подальшого вивчення, зокрема у перекладознавстві. Перекладознавчий погляд на проблему хронотопа є особливо актуальним, аджесьогодні перекладознавчі студії тяжіють до розробки стратегій і тактик відтворення того чи того явища художнього тексту.

Мета цієї статті – виокремити особливості репрезентації хронотопа в жанрі літератури жахів та дослідити їх перекладознавчий потенціал.

Аналіз фактологічного матеріалу дослідження, яким слугували твори англomовних письменників, що працюють в напрямку жанру літератури жахів, дав змогу виокремити базові ідеї, на які посилаються автори оригіналу вищезгаданого жанру у процесі творення хронотопного контексту твору, а саме:

- деталізація в пейзажних описах для створення ефекту сюжетного напруження;
- використання локально-темпоральних маркерів для відчуття динаміки твору та плинності сюжету;
- топос замку або будинку, як обов'язковий елемент створення хронотопного контексту.

Розглянемо, як приклади ілюструють вищезгадані тенденції та чи може бутизвинувачений перекладач у деяких несанкціонованих вторгненнях в оригінал. Ось перший приклад:

The storm appeared to approach rapidly; and, on landing, I ascended a low hill, that I might observe its progress. It advanced; the heavens were clouded, and I soon felt the rain coming slowly in large drops, but its violence quickly increased[6]. В тексті перекладу (далі ПТ) зустрічаємо: *Гроза швидко насувалася. Причаливши, я піднявся на невеликий*

пагорб, щоб її спостерігати. Гроза бушувала; хмари затягли небо; впали перші великі краплі дощу, а потім линуло як із відра[5, с. 406]

Приклад з твору М. Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» ілюструє пейзажний опис, що створює сюжетне напруження з допомогою негативно-забарвленої лексики для опису явищ природи. Усі елементи в ПТ відтворені адекватно, однак викликає перекладознавчий інтерес фраза «*but its violence quickly increased*», що в ПТ відтворена «*а потім линуло як із відра*». Перекладач відтворив фразу українським прислів'ям, тим самим послабивши емоційно-експресивний заряд лексеми «*violence*», проте вдало відтворив значення в перекладі, не дивлячись на певного роду перекладацьке послаблення.

Трохи далі по тексту:

I quitted my seat, and walked on, although the darkness and storm increased every minute, and the thunder burst with a terrific crash over my head. It was echoed from Saleve, the Juras, and the Alps of Savoy; vivid flashes of lightning dazzled my eyes, illuminating the lake, making it appear like a vast sheet of fire; then for an instant everything seemed of a pitchy darkness, until the eye recovered itself from the preceding flash[6]. Я пішов далі, хоча темрява і грозові хмари згущувалися, а грім гримів над самою моєю головою. Йому відлунювали Салев, Юра і Савойські Альпи; яскраві спалахи блискавок засліплювали мене, осяваючи озеро й перетворюючи його на величезну пелену вогню; потім усе на мить занурювалося в непроглядну пільму, поки око не звикало до неї після сліпучого світла. [5, с. 406]

Пейзажний опис, що створює сюжетне напруження в тексті, знову ж таки спричинений негативно-забарвленою лексикою та атрибутами на позначення відтінків кольору. Автор оригіналу передає навколишній світ та стан героя з допомогою таких явищ природи як грім та блискавка, що безперечно створюють образ неспокою та загрози. Усі елементи в ПТ відтворені адекватно.

Розглянемо наступні приклади, що демонструють опис пейзажу використовуючи негативно-забарвлену лексику та лексику на позначення стихійних явищ природи:

1) *The night was dark with occasional gleams of moonlight between the dents of the heavy clouds that scudded across the sky* [6]. Ніч була темна, місяць лише іноді прозирає крізь хмари, що сунули небом. [5, с. 195]

2) *All was dark and silent, the black shadows thrown by the moonlight seeming full of a silent mystery of their own. Not a thing seemed to be stirring, but all to be grim and fixed as death or fate, so that a thin streak of white mist, that crept with almost imperceptible slowness across the grass towards the house, seemed to have a sentience and a vitality of its own*[6]. Було темно і безмовно, чорні тіні дерев, осяяних місячним світлом, здавалися сповненими власної мовчазної таємниці. Все виглядало нерухомим, похмурим і застиглим, тому тонка смужка білого туману, яка поволі повзла травною до будинку, здавалася єдиною живою частиною природи[5, с. 240]

3) *Then it began to dawn upon me that the air was heavy, and dank, and cold*[6]. Потім мені почало здаватися, що повітря стало важке, сире і холодне. [5, с. 241]

4) *The clouds churned and rolled quickly over the moon, plunging the English countryside into darkness*[8]. Накотилися хмари, швидко затулили місяць, і англійська глибинка поринула в темряву.[4, с. 398]

5) *Tears from heaven poured to the earth as if God knew that tonight his reign would finally end. The waves of the North Sea pitched high. Lightning ripped through the darkness. Thunder roared*[8]. Небесні сльози дощем лилися на землю, наче Господь знав, що сьогодні остаточно скінчиться його панування. Хвилі Північного моря сягали небаченої висоти. Блискавки шматували темряву. Гуркотів оглушливий грім. [4, с. 426]

Перший, другий, третій та четвертий приклади надають деталізований опис природи, що створює сюжетне напруження та передає емоційний стан персонажів та твору загалом. Усі елементи в ПТ відтворені адекватно. П'ятий приклад ілюструє

неабияке сюжетне напруження, що створюється як емоцією страху, так і очікування. Автор оригіналу з допомогою таких явищ природи як дощ, блискавка та грім передає усю стривоженість та неспокій героїв, а також готує читачів до подальших сюжетних ривків. В ПТ можемо спостерігати часткове перекладацьке підсилення оригіналу. Речення «*Lightningrippedthroughthedarkness*» відтворено з допомогою персоніфікації «*Блискавки шматували темряву*». Наступне речення «*Thunderroared*» відтворено «*Гуркотів оглушливий грім*». Додавання атрибуту «оглушливий» для надання реченню ще більшого емоційно-експресивного заряду компенсує втрату наповненості кінетичної лексики «*roared*», що в перекладі означає «*ревів*».

Наступною тенденцією в хронотопному контексті жанру літератури жахів є введення локально-темпоральних маркерів, що надають можливість читачу відчувати швидкоплинність чи плавність сюжету, а також інформують читача про часово-просторовий континуум, в якому знаходиться герой.

Розглянемо вищезазначений постулат на прикладах. Ось перший:

It was a wild, cold, seasonable night of March, with a pale moon, lying on her back as though the wind had tilted her, and flying wrack of the most diaphanous and lawny texture. The wind made talking difficult, and flecked the blood into the face[9]. В ПТ знаходимо: Була буряна й зимна березневанич, блідий бутний місяць висів боком, наче перекинутий вітром, чий порив висікли обличчя й заважали говорити[2].

Уривок з твору Р.Л. Стівенсона «Химерна пригода з Доктором Джекілом та Містером Гайдом» є деталізованим описом природи, з введенням на початку темпорального маркеру з метою якомога точніше уявити пору року та час, однак не дивлячись на те, що березень це вже початок весни, погода ще зимова. Автор з допомогою негативно-забарвленої лексики намагається передати темпоральні особливості твору, тим самим створюючи слабку атмосферу жаху. Недалекоглядне рішення з боку перекладача відтворити уривок саме з використанням такого роду елімінації: «*and flying wrack of the most diaphanous and lawny texture*» в ПТ затушовано. Автор оригіналу умисно деталізує як виглядав місяць на небі, порівнюючи його з водорістю тонкої і трав'янистої структури. Перекладач нівелював передачею авторовою задуму, що порушує жанрово-композиційну єдність твору, а зокрема хронотоп.

Введення хронотопно-локально-темпорального маркеру в текст з тимчасовою періодичністю уможливило подачу реципієнту часових та просторових координат твору та інформативно-важливих деталей сюжетного оформлення, що мають важливе значення для творів в жанрі літератури жахів, до прикладу:

1) *Left Munich at 8:35 P. M, on 1st May, arriving at Vienna early next morning; should have arrived at 6:46, but train was an hour late*[7]. Виїхав з Мюнхена 1 травня о 8 годині 35 хвилин вечора і прибув до Відня рано-вранці наступного дня; мав виїхати о 6 годині 46 хвилин, але потяг спізнився на годину. [3, с. 9]

2) *It was now twenty minutes to nine. Only two minutes had passed since Quincey last pulled on his watch fob and checked the time. Curtain was supposed to be at eight o'clock sharp, and the audience was growing restless*[8]. Була вже за двадцять дев'ятьма. Минуло лише дві хвилини відтоді, як Квінсі востаннє позирнув на свій годинник. Завіса мала піднятися рівно о восьмій, і публіка вже почала виявляти ознаки занепокоєння[4, с. 50].

3) *He was supposed to have been on the 6:31 train from Paddington, arriving at St. David's station by 10:05*[8]. Він мав сісти о 6.31 на потяг з Педдінгтона, а о 10.05 уже бути на станції Сент-Девід[4, с. 70]

4) *On the ninth of January, now four days ago, I received by the evening delivery a registered envelope, addressed in the hand of my colleague and old school companion, Henry Jekyll*[9]. Дев'ятого січня, за чотири дні перед тим, як написано ці рядки, я з вечірньою поштою одержав рекомендованого листа, адресу на якому було написано рукою мого колеги й давнього шкільного товариша Генрі Джекіла[2].

5) Twelve o'clock had scarce rung out over London, ere the knockersounded very gently on the door[9].Щойно над Лондоном пробило північ, як хтось тихо постукав у двері[2].

6) Some two months before the murder of Sir Danvers, I had been outfor one of my adventures, had returned at a late hour, and woke thenext day in bed with somewhat odd sensations[9].Приблизно за два місяці перед убивствомКер'ю, повернувшись пізньої порипісляоднієї з моїхпригод, я на ранок прокинувся з якимосьнезвичнимвідчуттям[2].

7) I had to hurry breakfast, for the train started a little before eight, or rather it ought to have done so, for after rushing to the station at 7:30 I had to sit in the carriage for more than an hour before we began to move[7]. Мені довелося поквпатися зі сніданком, оскільки потяг відходив за декілька хвилин до 8-ої; точніше, він повинен був відійти в цей час, але коли я, примчавши на станцію о пів на восьму, сів у вагон, з'ясувалося, що раніше пів на дев'яту потяг і недумав рушати. [3, с. 11]

Усі локально-темпоральні маркери в ПТ відтворені адекватно, не спостерігається перекладацьке нівелювання чи елімінація деталей хронотопного контексту.

Жоден твір в жанрі літератури жахів не може існувати без топосу замку, будинку чи будь-якого іншого приміщення, де ховаються усі секрети сюжету. Авторове зображення топосу замку чи іншої споруди, а потім і його перекладацька інтерпретація відіграють важливу роль в композиційній побудові твору, а також топос замку, як елемент хронотопного контексту є жанровим конститuentом літератури жахів.

Розглянемо приклади:

1) Suddenly, I becameconsciousofthefactthatthedriverwasintheactof pulling up the horses in the courtyard of a vast ruined castle, from whose tall black windows came no ray of light, and whose broken battlements showed a jagged line against the sky. Раптом я відчув, що ми зупинилися [7]. Ми були на подвір'ї напівзруйнованого замку, високі вікна якого були темні й похмурі, а обламани зубчасті стіни при світлі місяця витягнулися в зигзагоподібну лінію. [3, с. 21]

2) In the gloom the courtyard looked of considerable size, and as several dark ways led from it under great round arches, it perhaps seemed bigger than it really is[7]. I have not yet been able to see it by daylight. У мороці двір здавався просторим, але, можливо, він, як і деякі темні доріжки, що ведуть від нього до великих круглих арок, виглядав більшим, ніж був насправді. [3, с. 21]

3) Then he took my traps, and placed them on the ground beside me as I stood close to a great door, old and studded with large iron nails, and set in a projecting doorway of massive stone[7]. Потім він примостив мої речі біля мене на викладеному масивним камінням майданчику, на який виходили величезні старі двері, оббиті великими залізними цвяхами. [3, с. 21]

4) The whole place was thick with dust.The floor was seemingly inches deep, except where there were recent footsteps, in which on holding down my lamp I could see marks of hobnails where the dust was cracked.The walls were fluffy and heavy with dust, and in the corners were masses of spider's webs, whereon the dust had gathered till they looked like old tattered rags as the weight had torn them partly down. On a table in the hall was a great bunch of keys, with a timeyellowed label on each[7].Все навколо було вкрите товстим шаром пилу. На підлозі його, здавалося, назбиралося аж на декілька сантиметрів, за винятком тих місць, де виднілися свіжі сліди з відбитками цвяхів із широкими голівками. Це я розрізнув, освітлюючи затверділий пил своєю лампочкою. Стіни були також укрите шаром пилу, а по кутках висіло багато павутини. У залі на столі лежала велика зв'язка ключів з ярликами, що пожовкли від часу. [3, с. 234]

5) One or two small rooms near the hall were open, but there was nothing to see in them except old furniture, dusty with age and moth-eaten[7]. Одна або дві маленькі

кімнатки поблизу залу виявилися не замкнутими, але там не знайшлося нічого цікавого, окрім старовинних меблів, укритих пилом[3, с. 43].

Уривки з твору Б. Стокера «Дракула» ілюструють топос замку, де проживав Граф Дракула. Як бачимо, в першому прикладі в описі замку присутній готичний стиль:

<tallblackwindowscamenorayoflight, andwhosebrokenbattlementsshowedajaggedlineagainstthesky>

що в ПТ відтворено «високі вікна якого були темні й похмурі, а обламани зубчасті стіни при світлі місяця витягнулися в **зигзагоподібну лінію**», представником якого і є досліджуваний твір. Наступні приклади демонструють опис інтер'єру та екстер'єру замку з допомогою негативно-забарвленої лексики, створюючи надзвичайно похмуру та сіру атмосферу. Усі елементи в ПТ відтворені адекватно.

Разом з похмурою атмосферою хронотопу автор вводить і протилежні часово-просторові координати, які вказують на статок та красу, наприклад:

1) He insisted on carrying my traps along the passage, and then up a great winding stair, and along another great passage, on whose stone floor our steps rang heavily. At the end of this he threw open a heavy door, and I rejoiced to see within a well-lit room in which a table was spread for supper, and on whose mighty hearth a great fire of logs, freshly replenished, flamed and flared[7]. Він наполіг на своєму, поніс мої пожитки коридором і піднявся великими гвинтовими сходами, звідки ми потрапили в інший широкий коридор, де наші кроки гучно відлунювали від кам'яної підлоги. У кінці коридору він штовхнув важкі двері, і я з насолодою увійшов до яскраво-освітленої кімнати, де стояв стіл, накритий до вечері, а у великому каміні весело потріскували дрова. [3, с. 24]

2) The Count halted, putting down my bags, closed the door, and crossing the room, opened another door, which led into a small octagonal room lit by a single lamp, and seemingly without a window of any sort. Passing through this, he opened another door, and motioned me to enter. It was a welcome sight. For here was a great bedroom well lighted and warmed with another log fire, also added to but lately, for the top logs were fresh, which sent a hollow roar up the wide chimney[7]. Граф зачинив за нами двері і, пройшовши через їдальню, відкрив наші двері, які вели до маленької восьмикутної кімнати, освітленої однією лампою і, мабуть, абсолютно позбавленої вікон. Проминувши її, він знову відчинив двері в наступне приміщення, куди й запросив мене. Я дуже здив, побачивши його: воно виявилось великою спальнею, чудово освітленою, в якій тепло підтримувалося каміном, що топився. [3, с. 24]

3) She descended a short stone stairway to where the old monks living quarters had once been. A series of doors along a narrow hallway ended with a large oak door, leading to what had once been the abbot's private quarters[8]. Міна спустилася короткими кам'яними сходами туди, де раніше було помешкання старих ченців. Ряд дверей у довгому вузькому коридорі закінчувався великими дубовими дверима, які вели в колишню приватну оселю абата. [4, с. 419]

4) There are certainly odd deficiencies in the house, considering the extraordinary evidences of wealth which are round me. The table service is of gold, and so beautifully wrought that it must be of immense value. The curtains and upholstery of the chairs and sofas and the hangings of my bed are of the costliest and most beautiful fabrics, and must have been of fabulous value when they were made, for they are centuries old, though in excellent order. I saw something like them in Hampton Court, but they were worn and frayed and moth-eaten. But still in none of the rooms is there a mirror. There is not even a toilet glass on my table, and I had to get the little shaving glass from my bag before I could either shave or brush my hair[7]. У замку дивні недоладності, особливо якщо взяти до уваги надмірне багатство, що оточує мене. Столова сервіровка із золота, і такої прекрасної роботи, що коштує, напевно, величезних грошей. Завіси, оббивка стільців і кушетки – високої якості; без сумніву, все вимагало нечуваних витрат, навіть якщо успадковувалося. І хоча цим речам багато сотень років, все зберігалося в ідеальному

порядку. Я бачив щось подібне в Хемптонському палаці, але там все було подерте, потерте і роз'їдене міллю. Але дивно, що у всіх кімнатах були відсутні дзеркала. Навіть туалетного дзеркала не було на моєму столику, і мені довелося дістати маленьке люстерко з несесера, щоб поголитися і причесатися. [З, с. 26-27]

Перший та четвертий приклади описують інтер'єр будинку, використовуючи позитивно-забарвлену лексику та атрибути на позначення лексико семантичного поля «хороший». Другий та третій приклади ілюструють топос замку з гвинтовими сходами, переходами з однієї кімнати в іншу, як характерний елемент хронотопу жанру літератури жахів. У ПТ усі елементи відтворені адекватно.

Отже, розглянувши таку текстову універсалью як хронотоп у перекладацькій площині, доходимо висновку, що під час відтворення хронотопного контексту жанру літератури жахів, нами було виокремлено такі основні перекладацькі прийоми: елімінація, кореляція, інтенсифікація, типізація.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у пошуку та розробці перекладацьких стратегій та тактик у відтворенні інших жанрово-композиційних елементів жанру літератури жахів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М. М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. — М. : Худ. лит., 1975. — С.234–407.
2. Стівенсон Р.Л. Химерна пригода з Доктором Джекілом і Містером Гайдом – режим доступу до ресурсу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/stevenson_the_strange_case_of_jekyll_and_hyde_ua.htm
3. Стокер Б. Граф Дракула / Пер. І.Л. Базилянської. Х.: ВД «ШКОЛА», 2009.– 528 с.
4. Стокер Д. Дракула. Повстання мерців / Д. Стокер, А. Голт. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2010. – 461 с.
5. Шеллі М. Франкенштейн, або Сучасний Прометей / Пер. І.Л. Базилянської. Х.: ВД «ШКОЛА», 2009.– 528 с.
6. Shelly M. Frankenstein or the Modern Prometheus – access mode to the resource: <http://www.literature.org/authors/shelley-mary/frankenstein/>
7. Stocker B. Dracula – access mode to the resource: <http://www.literature.org/authors/stoker-bram/dracula/>
8. Stocker D., Holt A. Dracula. The Un-Dead – access mode to the resource: <http://www.mytouristplaces.com/?p=211279>
9. Stivenson R.L. Strange case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde – access mode to the resource: <http://www.online-literature.com/stevenson/jekyllhyde/>

А. Рати

ХРОНОТОП ЛИТЕРАТУРЫ УЖАСОВ: ПЕРЕВОДЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

В статье рассмотрена проблема передачи хронотопа в жанре литературы ужасов, что являет собой один из базисных жанрово-композиционных признаков художественного текста. Выделены элементы хронотопного контекста и переводческие приемы, используемые переводчиками в процессе передачи хронотопного контекста в художественном произведении.

Ключевые слова: хронотоп, перевод, литература ужасов, топос замка, детализация в пейзажных описаниях, локально-темпоральные маркеры.

A. Rati

CHRONOTOP IN HORROR LITERATURE: TRANSLATION STUDY

The article deals with rendering of chronotop in horror literature, which is considered to be one of the basic genre and structure peculiarities of a text. Chronotop context elements and translation techniques used by translators while translating chronotop in horror literature have been figured out.

Key words: chronotop, translation, horror literature, castle topos, detalization in landscape and nature description, local and temporal markers.